

Dražen ŽIVIĆ
Ivana ŽEBEC

UKUPNA DEPOPULA-
CIJA I STARENJE STA-
NOVNIŠTVA – NAJAVAŽ-
NIJI DEMOGRAFSKI
PROCESI NA BIVŠEM
OKUPIRANOM PO-
DRUČJU HRVATSKOGA
PODUNAVLJA
(1991.–2001.)

UVODNO PROMIŠLJANJE

Brojna dosadašnja znanstvena istraživanja pokazala su da su ukupna depopulacija (ili međupopisno smanjenje broja stanovnika) i starenje (ili senilizacija) stanovništva dominantni, i sa stajališta dugoročnog djelovanja najvažniji suvremeni opći demografski procesi u Republici Hrvatskoj, kao i u većini njezinih regija, županija, upravnih gradova, općina i naselja. Radi se o globalnim demografskim procesima, dubokih (stoljetnih) korijena, složenih i brojnih uzroka, prevladavajućih depopulacijskih karakteristika te višestruko dalekosežnih i nepovoljnih učinaka na buduće kretanje i razvoj populacije. Navedeni procesi su ubrzani i osobito intenzivni u dijelovima Hrvatske u kojima se suvremeni populacijski razvoj ostvariva ne samo pod utjecajem baštinjenih „unutarnjih“ demografskih čimbenika (ponajprije prirodne depopulacije i emigracije), nego i u općim (mogli bismo s punim pravom reći kaotičnim) uvjetima koje su odredili eksterni ili „vanjski“ demografski činitelji, među kojima posebno mjesto zauzima srpska oružana agresija tijekom prve polovice devedesetih godina prošloga stoljeća. Drugim riječima, rat je „pogurnuo“ ionako već sve nepovoljnije demografske procese, trendove, odnose i strukture u krajnje nepovoljnomy smjeru (prema dubokoj demografskoj „provaliji“).

Hrvatsko Podunavlje (Osječko-baranjska i Vukovarsko-srijemska županija), nema sumnje, sastavnica je hrvatskoga državnog teritorija koji je u srpskoj oružanoj agresiji, i u apsolutnom i u relativnom smislu, imao najveće demografske ratne gubitke (ratni mortalitet i prisilne migracije) te pretrpio najveća materijalna ratna razaranja. Višegodišnja srpska okupacija (1991.-1996.) kao i prijelazno dvogodišnje (UNTAES) razdoblje (1996.-1998.) rezultirali su na tom prostoru korjenitim demografskim promjenama, koje se ponajprije i ponajviše odražavaju u radikalnoj transformaciji smjera demografske dinamike (demografski porast iz razdoblja prije 1991. prešao je u demografski pad

Dražen Živić
Ivana Žebec

**Ukupna depopulacija
i starenje stanovništva – najvažniji demografski procesi na bivšem okupiranom području Hrvatskoga Podunavlja (1991.–2001.)**

u razdoblju nakon 1991. godine) te u ubrzaju negativnih trendova u strukturno-demografskom razvoju prostora. To će u vremenu koje dolazi znatno opteretiti ili ograničiti normalan, regionalno uravnotežen i društveno poželjan demografski razvoj, a time usporiti ili onemogućiti njegovu poslijeratnu obnovu i društveno-ekonomski napredak.

Cilj je ovoga istraživanja¹ utvrditi, prikazati i ukratko opisati najvažnije indikatore ukupne depopulacije i starenja stanovništva bivših okupiranih naselja u Hrvatskome Podunavlju, i to u vremenu određenom rezultatima popisa stanovništva iz 1991. i 2001. godine, kako bi se što bolje i cjelovito razumjele suvremene demografske značajke, procesi, razvojni smjerovi i odnosi u tematiziranom prostoru. Naime, kroz kretanje stanovništva, a naročito kroz oblikovanje vitalnih demografskih struktura, kao što su struktura stanovništva prema spolu i dobi, prožimaju se kompleksne determinante demografskog razvoja; u slučaju analiziranog prostora ponajviše u kontekstu političko-povijesnih zbivanja i društvenih procesa, koji su, što smo već istaknuli, izazvali odgovarajuće, i to uglavnom negativne promjene u današnjoj demografskoj slici toga kraja.

Prvi analizirani popis (1991.) daje prilično pouzданo demografsko stanje tematiziranog prostora neposredno prije rata, što znači da znamo s kakvim je populacijskim resursima (brojem stanovnika i njegovim strukturama kao i prostornim razmještajem/gustoćom napuštenosti) taj prostor ušao, demografski gledano, u jedno od svojih nagrađeno neregularnih razvojnih razdoblja. Drugi nam popis (2001.) daje relativno zaokruženu demografsku sliku toga područja nakon rata, okupacije i mirne reintegracije. Rezultati toga popisa, doduše, samo donekle pružaju mogućnost za izradu završne brojčane bilance demografskih ratnih gubitaka i posljedica rata, jer do 31. ožujka 2001. godine (kritični vremenski trenutak popisa) još nisu bili završeni svi migracijski tokovi u čijem je ishodištu bio rat (dakle, sve prognane i izbjegle osobe nisu se vratile svojim domovima), a i problem promijenjene metodologije popisa u određenoj mjeri međupopisne usporedbe i analize čini tek aproksimativnim (Pokos, 2003.).

Teritorijalni okvir ove analize određen je brojem i prostornim obuhvatom bivših okupiranih naselja u Hrvatskome Podunavlju, koja su 15. siječnja 1998. godine, završetkom misije UNTAES-a (uspostavljene Rezolucijom Vijeća sigurnosti UN-a 1037, od 15. siječnja 1996. godi-

¹ Rezultati ovoga istraživanja proizašli su iz znanstveno-stručnog projekta (Demografski aspekti urbano-ruralne polarizacije Hrvatske) provedenog uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske.

Dražen Živić
Ivana Žebec

**Ukupna depopulacija
i starenje stanovništva – najvažniji demografski procesi na bivšem okupiranom području Hrvatskoga Podunavlja (1991.–2001.)**

ne)² i procesa mirne reintegracije, ponovno uključena u politički, društveni, ekonomski i teritorijalni ustroj Republike Hrvatske. Riječ je o ukupno 124 samostalna naselja, od kojih samo jedno naselje (Sudaraž u Baranji) nije 1991. i 2001. godine imalo stalno popisane stanovnike. Ta su se naselja prostirala na 2.669 četvornih kilometara površine (4,7% kopnene površine Hrvatske). Obuhvaćala su nešto više od trećine (35,6%) svih naselja Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije u kojima se danas (tj. od kraja 1992. godine i uvođenja županijskog ustroja) nalaze te 40,5% ukupne površine tih županija. Do uvođenja županijske upravno-teritorijalne podjele Hrvatske, tematizirani je prostor bio podijeljen između bivših općina Beli Manastir, Osijek, Vinkovci i Vukovar, tako da su se pod srpskom okupacijom našla sva naselja bivše Belomanastirske (52) i Vukovarske općine (29), 26 naselja bivše Vinkovačke, kao i 17 naselja bivše Osječke općine (Šterc i Pokos, 1993., Živić, 1997., 2003.).

Prijeratna narodnosna struktura bivših okupiranih naselja jasno pokazuje da je riječ o etnički heterogenom (gotovo bimodalnom) prostoru, no s izraženom prevlašću hrvatskoga stanovništva. U ukupnom broju stanovnika toga prostora, prema rezultatima popisa iz 1991. godine, Hrvati su imali relativnu većinu (44,5%), Srbi su činili 34,9%, Mađari 6,7%, a ostali (i nepoznato) 13,9% stanovništva. U 60 od 123 naselja sa stalnim stanovništvom, većinu su imali Hrvati, u 47 naselja Srbi, u 13 naselja Mađari, a u 2 naselja Rusini i Ukrajinci (Živić, 1997., 2009.).

Uz naslijedene čimbenike demografskog razvoja, na kretanje stanovništva i strukturno-demografski razvoj bivših okupiranih naselja u Hrvatskome Podunavlju, u promatranom razdoblju (1991.–2001.), posebno značajan utjecaj imali su destabilizacijski činitelji koje vežemo za rat izazvan srbijanskom oružanom agresijom na Republiku Hrvatsku, osobito na područje Hrvatskoga Podunavlja.³ Među njima posebno valja apostrofirati:

- ratni mortalitet (poginuli, ubijeni i nestali);
- prisilne migracije – prognani i izbjegli u treće zemlje;
- iseljavanje domicilnog srpskog stanovništva tijekom rata i okupacije;
- doseljavanje novog srpskog stanovništva nakon „Bljeska“ i „Oluje“, ponajviše iz zapadne Slavonije;
- iseljavanje domicilnog, kao i novodoseljenog srpskog stanovništva tijekom mirne reintegracije (1996.–1998.);

2 Detaljnije vidjeti u: Čović (1994.) i Živić (2009.).

3 Detaljnije vidjeti u: Jurčević (1996.), Sučić i Živić (2007.) i Živić (2009.).

Dražen Živić
Ivana Žebec

Ukupna depopulacija i starenje stanovništva – najvažniji demografski procesi na bivšem okupiranom području Hrvatskoga Podunavlja (1991.–2001.)

- povratak prognanika i izbjeglica;
- sporu i nedovoljno učinkovitu i osmišljenu poslijeratnu obnovu, naročito gospodarstvene infrastrukture;
- ekonomsku i socijalnu krizu;
- iseljavanje mlađeg fertilnog i radno sposobnog stanovništva u poslijeratnom razdoblju;
- nedostatak mjera aktivne pronatalitetne i redistributivne populacijske politike, na nacionalnoj i lokalnoj razini.

Zbog nedostupnosti ili nepotpunosti podataka, završnu bilancu demografskih ratnih gubitaka u Hrvatskome Podunavlju još uvijek nije moguće do kraja brojčano izraziti. Prema izračunima (procjenama), koje se temelje na do sada prikupljenim podacima, u Hrvatskome Podunavlju (misli se na prostor Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije u cijelosti) poginulo je, ubijeno i nestalo oko 7.400 osoba (vojnika i civila). Prema službenim podacima, s toga je prostora prognano nešto manje od 93.000 stanovnika (neslužbeno je broj prognanih i izbjeglih procijenjen na 160.000), oko 33.000 Srba iz Hrvatskoga Podunavlja bilo je registrirano kao izbjeglička populacija u Srbiji, do jeseni 2001. godine svojim se domovima vratilo oko 75.000 prognanika itd. (Živić, 2005.a, 2005.b, 2009.).

Prema Izvješću Državne komisije za popis i procjenu ratne štete,⁴ na području Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije utvrđene su izravne ratne štete u iznosu od oko 28 milijardi kuna (gotovo trećina svih šteta prikazanih po županijama), u što nisu ubrojene štete u tim županijama koje su evidentirane na razini cijele države, kao što su troškovi vojske i policije, razminiravanje, ljudski gubici, pokretna kulturna dobra, štete na okolišu i prirodi... Na području tih dviju županija oštećeno je ili uništeno ukupno 56.398 stambenih objekata (30,7% svih uništenih stambenih zgrada u Republici Hrvatskoj) i na njima je utvrđena materijalna šteta u iznosu većem od sedam milijardi kuna. Na pokretnoj imovini građana procijenjena je za Osječko-baranjsku i Vukovarsko-srijemsку županiju ratna šteta u iznosu od 4,1 milijarde kuna, što je 35,8% tih ratnih šteta u Republici Hrvatskoj. Konačno, na nepokretnim kulturnim dobrima utvrđena je ratna šteta u tim županijama od 770 milijuna kuna (40,2% svih šteta na nepokretnim kulturnim dobrima procijenjenih za Republiku Hrvatsku).

⁴ Detaljnije vidjeti u: *Ratna šteta Republike Hrvatske*, Završno izvješće, Vlada Republike Hrvatske, Državna komisija za popis i procjenu ratne štete, Zagreb, rujan 1999.

OSNOVNI INDIKATORI DINAMIČKO-STRUKTURNIH PROMJENA

Promjena broja stanovnika⁵

Promjena ukupnoga broja stanovnika bivših okupiranih naselja Hrvatskoga Podunavlja između 1991. i 2001. godine ima izrazito depopulacijske karakteristike, što znači da je demografska regresija dominantno dinamičko populacijsko obilježje toga prostora.

Ukupna se depopulacija nekad okupiranog područja Hrvatskoga Podunavlja jasno i nedvosmisleno indicira na tri prostorne razine promatranja – na razini cijelog tematiziranog prostora, na razini manjih prostornih sastavnica (Baranja ili belomanastirska kraj, osječki kraj, vinkovački kraj i vukovarski kraj) te na razini naselja.

Tablica 1.

Površina, broj naselja i stanovništvo okupiranog dijela Hrvatskoga Podunavlja 1991. i 2001. godine

Područje	Površina (km ²)	Broj naselja	1991.	2001.	Apsolutna promjena
Baranja	1166,07	52	54265	42633	-11632
Osječki kraj	365,84	17	27893	23166	-4727
Vinkovački kraj	534,52	26	27166	22456	-4710
Vukovarski kraj	602,17	29	84189	62046	-22143
UKUPNO	2668,6	124	193513	150301	-43212

IZVOR: Popis stanovništva 1991., Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima, Dokumentacija 881, RZSRH, Zagreb, 1992.; Popis stanovništva 2001., DZSRH, Zagreb, 2005. (CD).

(1) Popisna statističko-demografska dokumentacija (tablice 1 i 2) pokazuje da su bivša okupirana naselja Hrvatskoga Podunavlja, uvezši u cjelini, u razdoblju 1991.-2001. godine ostvarila ukupnu depopulaciju od -22,3%, što znači da su u samo deset godina „izgubila“ svakog petog stanovnika (apsolutni demografski pad iznosio je -43.212 osoba). Stope ukupne godišnje i prosječne godišnje promjene broja stanovnika premašile su -2,0%, što je i za hrvatske priliike vrlo visoka (iznadprosječna) stopa ukupne depopulacije (primjerice, stopa prosječne godišnje promjene ukupnog stanovništva Hrvatske za razdoblje 1991.-2001. godine iznosila je „svega“ -0,75%).

⁵ Analiza međupopisne dinamike stanovništva tematiziranog prostora provedena je prema kriteriju „ukupnoga broja stanovnika“.

Područje	Indeks međupopisne promjene	Stopa ukupne promjene (u %)	Stopa prosječne godišnje promjene (u %)
Baranja	78,6	-2,1	-2,4
Osječki kraj	83,1	-1,7	-1,9
Vinkovачki kraj	82,7	-1,7	-1,9
Vukovarski kraj	73,7	-2,6	-3,0
UKUPNO	77,7	-2,2	-2,5

Tablica 2.

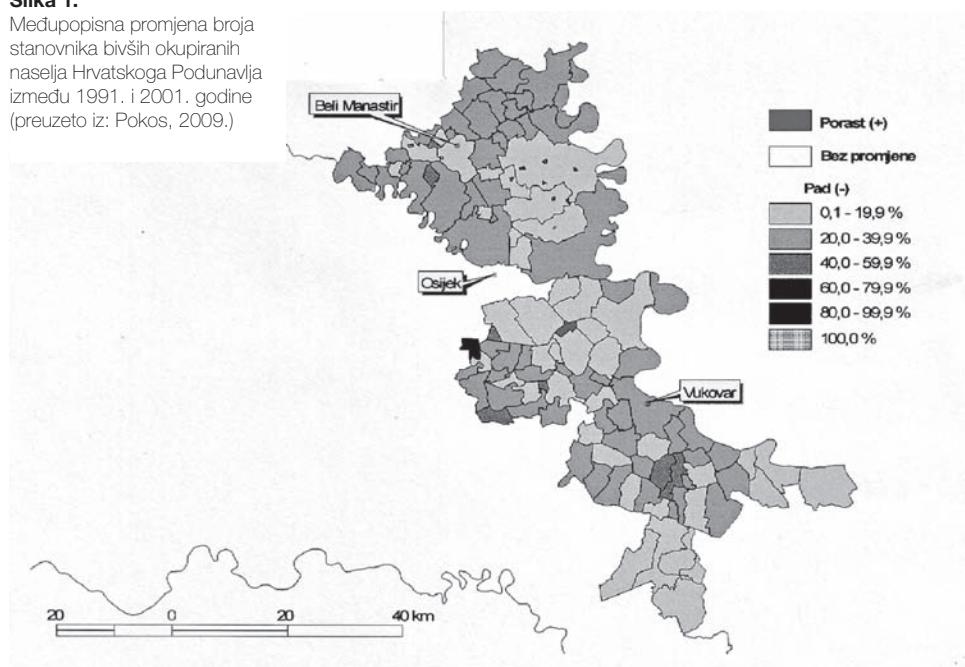
Pokazatelji promjene ukupnoga broja stanovnika bivših okupiranih naselja Hrvatskoga Podunavlja između 1991. i 2001. godine

IZVOR: kao tablica 1.

(2) Sve četiri manje sastavnice tematiziranog prostora (Baranja ili belomanastirske kraj, osječki, vinkovачki i vukovarski kraj) imale su pad ukupnoga broja stanovnika, pri čemu je i u absolutnom i u relativnom smislu najveću ukupnu depopulaciju zabilježio, očekivano, vukovarski kraj. Ukupan broj stanovnika u bivšoj Vukovarskoj općini koja je – kao što je već spomenuto – bila u cijelosti okupirana, smanjen je za 22.143 osobe, a stopa ukupne depopulacije iznosila je -26,3% (stopa ukupne godišnje promjene iznosila je -2,6%, a prosječne godišnje promjene čak -3,0%). Tako je depopulacija vukovarskog kraja u ukupnom apsolutnom smanjenju broja stanovnika preostalih nekad oku-

Slika 1.

Međupopisna promjena broja stanovnika bivših okupiranih naselja Hrvatskoga Podunavlja između 1991. i 2001. godine (preuzeto iz: Pokos, 2009.)

piranih sastavnica Hrvatskoga Podunavlja sudjelovala sa 51,2%, premda je njegovo stanovništvo činilo samo 43,5% prijeratnog stanovništva okupiranih naselja Hrvatskoga Podunavlja, a njegova naselja manje od četvrtine (23,4%) svih naselja toga područja koja su bila zaposjednuta u srbijskoj oružanoj agresiji na Republiku Hrvatsku.

(3) Posebno znakovitom, pa i upozoravajućom valja držati činjenicu da je između 1991. i 2001. godine porast ukupnoga broja stanovnika imalo samo jedno od 124 samostalna, a nekad okupirana naselja Hrvatskoga Podunavlja. Riječ je o Klisi, koja je početkom agresije bila u sjeverozapadnom dijelu Vukovarske općine, a danas je sastavnica upravnoga grada Osijeka i Osječko-baranjske županije. U tom je naselju između 1991. i 2001. godine zabilježen demografski porast od 10,5% (u apsolutnom smislu radi se tek o 44 osobe).⁶ Uz Klisu, samo još dva naselja tematiziranog prostora nisu imala pad ukupnoga broja stanovnika, i to Podunavlje u Baranji, u kojem su obje promatrane godine popisana po dva stanovnika (tek zanimljivosti radi, navedimo da je 1991. godine riječ bila o jednom Hrvatu i jednom Srbinu)⁷ te Donje Novo Selo u vinkovačkom kraju, u kojem je 1991. i 2001. godine popisano po 638 stanovnika. Znamo li da u jednom naselju u Baranji (Sudaraž) nije popisan nijedan stanovnik, proizlazi da je između 1991. i 2001. godine regres ukupnoga broja stanovnika imalo 120 naselja ili čak 96,8% svih nekad okupiranih naselja u Hrvatskome Podunavlju.⁸

6 Primjenom kriterija „prisutnog“ stanovništva i Klisa imala bi ukupnu depopulaciju, i to apsolutno za 65 stanovnika, a relativno za -16,0%.

7 Za naselja u kojima živi manje od 10 stanovnika, prema rezultatima popisa iz 2001. godine, nije iskazana etnička struktura (zbog zaštite osobnih podataka). No, pretpostavljamo da su te godine u Podunavlju i dalje živjeli po jedan Hrvat i Srbin.

8 U nastavku su navedena sva bivša okupirana naselja Hrvatskoga Podunavlja koja su između 1991. i 2001. godine imala ukupnu depopulaciju (u zagradi je iskazan indeks međupopisne promjene) – bivša Belomanastirska općina: Baranjsko Petrovo Selo (73,2), Batina (72,3), Beli Manastir (85,5), Bilje (90,3), Bolman (60,7), Branjin Vrh (75,3), Branjina (59,7), Čeminac (78,4), Darda (79,9), Draž (74,2), Duboševica (81,0), Gajić (68,5), Grabovac (82,9), Jagodnjak (75,3), Jasenovac (55,6), Kamenac (60,2), Karanac (72,6), Kneževi Vinogradi (80,6), Kneževi (68,9), Kopacevo (75,5), Kotlina (72,6), Kozarac (84,6), Kozjak (66,4), Luč (66,3), Lug (82,2), Majiške Međe (62,7), Meće (85,0), Mirkovac (57,9), Mitrovac (57,7), Novi Bezdan (87,5), Novi Bolman (60,0), Novi Čeminac (72,6), Novo Nevesinje (63,5), Perlovac (79,2), Podolje (56,6), Popovac (68,2), Sokolovac (78,6), Suza (80,3), Šećerana (76,7), Širine (50,6), Šumarina (86,6), Švajcarnica (78,8), Tikveš (39,7), Topolje (69,3), Torjanci (66,6), Uglješ (91,4), Vardarac (84,4), Zeleno Polje (65,6), Zlatna Greda (26,1) i Zmajevac (78,9); bivša Osječka općina: Ada (74,9), Aljmaš (78,4), Antunovac Tenjski (84,8), Bijelo Brdo (88,3), Dalj (85,0), Divoš (49,5), Erdut (66,1), Ernestinovo (76,4), Koprivna (70,8), Laslovo (79,4), Palača (65,6),

Dražen Živić
Ivana Žebec

Ukupna depopulacija i starenje stanovništva – najvažniji demografski procesi na bivšem okupiranom području Hrvatskoga Podunavlja (1991.–2001.)

Više od 10% naselja zabilježilo je u tematiziranom razdoblju demografski regres veći od 40%, 16,9% naselja između 30% i 40%, 29,0% naselja između 20% i 30%, čak 35,5% naselja između 10% i 20% te samo 4,8% naselja imalo je depopulaciju manju od 10%. Najveće smanjenje ukupnoga stanovništva u belomanastirskom kraju (kao i u cijelom nekad okupiranom dijelu Hrvatskoga Podunavlja) imalo je naselje Zlatna Greda (stopa ukupne depopulacije iznosila je čak -73,9%), u osječkom kraju naselje Paulin Dvor (-67,3%), u vinkovačkom kraju naselje Karadžićev (−41,8%) te u vukovarskom kraju naselje Berak (-48,6%).

Promjena gustoće naseljenosti i razmještaja stanovništva

Među važnije prostorno-demografske posljedice razvoja ukupne depopulacije stanovništva bivših okupiranih naselja u Hrvatskome Podunavlju ubrajamo promjene u općoj relativnoj gustoći naseljenosti, kao i u razmještaju stanovništva s obzirom na veličinu (broj stanovnika) naselja.

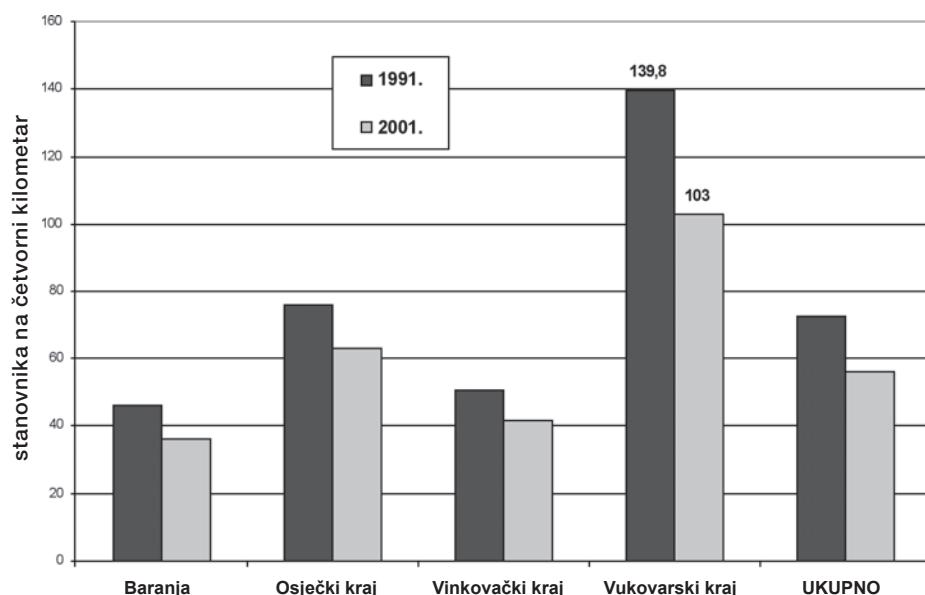
Na razini cjelokupnog analiziranog prostora, prosječna napućenost je smanjena, i to sa 72,5 na 56,3 stanovnika na četvorni kilometar površine, što pokazuje da je riječ o ispodprosječno naseljenom prostoru u Republici Hrvatskoj (gustoća naseljenosti Hrvatske prema rezultatima popisa iz 2001. godine iznosila je 78,5 stanovnika na četvorni kilometar). Prosječan broj stanovnika po pojedinom naselju smanjen je između 1991. i 2001. godine sa 1.561 na 1.212 osoba.

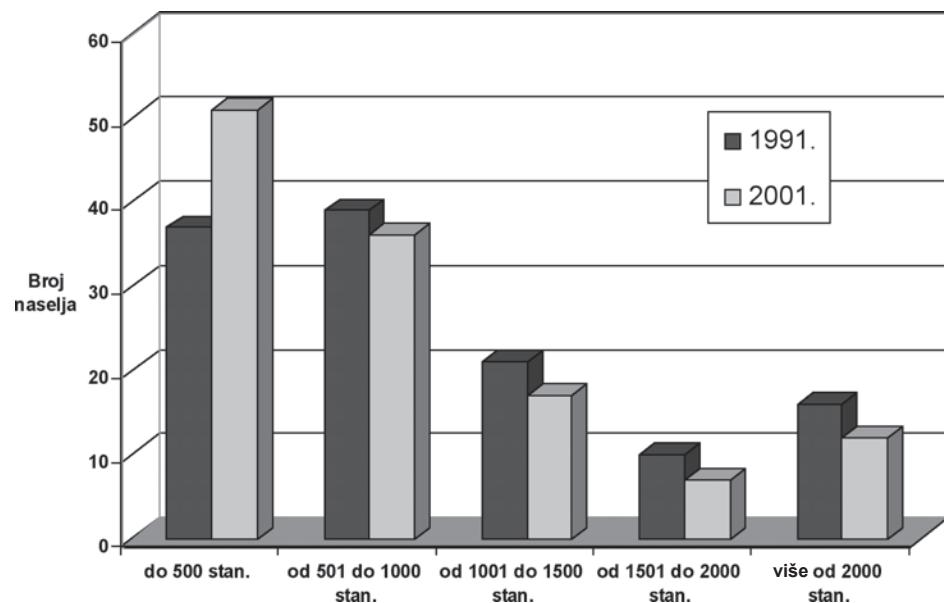
Paulin Dvor (32,7), Petrova Slatina (82,1), Sarvaš (83,7), Silaš (89,4), Šodolovci (75,1) i Tenja (88,0); bivša Vinkovačka općina: Antin (82,5), Apševci (82,9), Cerić (93,4), Đeletovci (80,7), Gaboš (82,2), Karadžićev (58,2), Korog (69,7), Ilača (81,4), Lipovac (88,2), Marinci (82,1), Markušica (84,6), Mlaka Antinska (69,8), Mirkovci (82,7), Nijemci (87,7), Novi Jankovci (79,7), Orolik (66,9), Ostrovo (86,0), Podgrađe (89,0), Podrinje (93,7), Slakovci (80,6), Srijemske Laze (70,6), Stari Jankovci (85,7), (Šidski) Banovci (73,4), Tordini (82,2) i Vinkovački Banovci (76,1); bivša Vukovarska općina: Bapska (80,8), Berak (51,4), Bobota (87,8), Bogdanovci (72,1), Bokšić (67,9), Borovo (83,2), Bršadin (80,2), Čakovci (62,6), Ćelija (94,5), Grabovo (77,6), Ilok (87,0), Lipovača (73,4), Lovas (69,4), Ludvinci (84,7), Mikluševci (72,2), Mohovo (88,1), Negoslavci (87,2), Opatovac (74,9), Pačetin (78,5), Petrovci (76,6), Sotin (73,2), Svinjarević (75,2), Šarengrad (83,4), Tompojevci (80,2), Tovarnik (77,5), Trpinja (84,6), Vera (90,6) i Vukovar (67,5).

Graf 1.

Promjena opće relativne gustoće naseljenosti bivših okupiranih područja Hrvatskoga Podunavlja između 1991. i 2001. godine

Graf 2.

Distribucija bivših okupiranih naselja Hrvatskoga Podunavlja prema veličini (broju stanovnika) između 1991. i 2001. godine

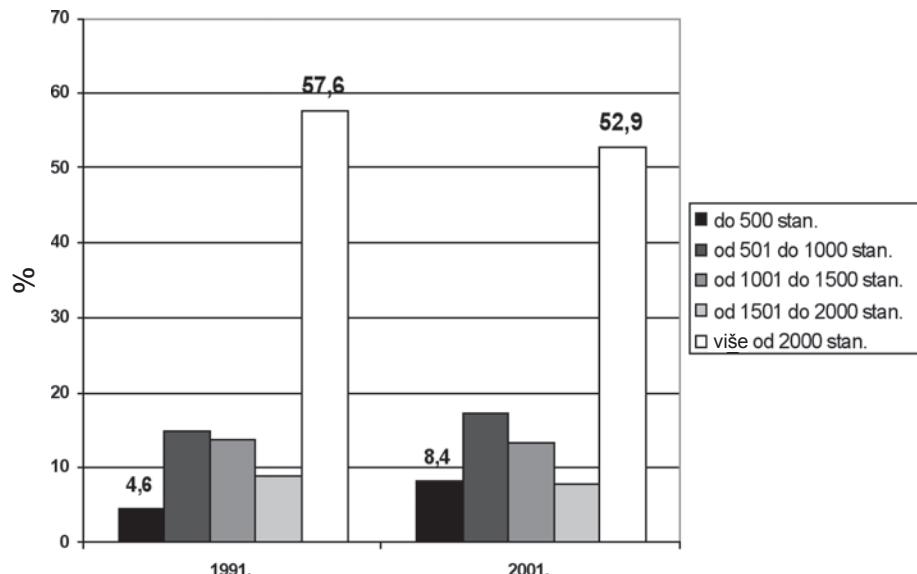

Ukupna depopulacija i starenje stanovništva – najvažniji demografski procesi na bivšem okupiranom području Hrvatskoga Podunavlja (1991.–2001.)

Graf 3.

Razmještaj stanovništva bivših okupiranih naselja Hrvatskoga Podunavlja prema veličini (broju stanovnika) naselja između 1991. i 2001. godine

Ukupna depopulacija analiziranog kraja u promatranom razdoblju prostorno se homogenizirala, na što, među ostalim, upozorava i podatak da je broj najmanjih naselja (do 500 stanovnika) povećan (sa 37 na 51 naselje ili za 37,8%), a da je broj naselja u svim preostalim veličinskim razredima smanjen (od 501 do 1.000 stanovnika za 7,7%; od 1.001 do 1.500 stanovnika za 19,0%; od 1.501. do 2.000 stanovnika za 30,0% te s više od 2.000 stanovnika za 25,0%). Istodobno, demografski rast zabilježen je samo u skupini naselja do 500 stanovnika – iznosio je čak 42,0% (sa 8.882 na 12.614 stanovnika). U ostalim je veličinskim razredima ostvaren demografski regres različitog intenziteta – u naseljima od 501 do 1.000 stanovnika od -10,4%; od 1.001 do 1.500 stanovnika od -25,0%; od 1.501 do 2.000 stanovnika od -30,9% te u naseljima s više od 2.000 stanovnika od -28,6%.

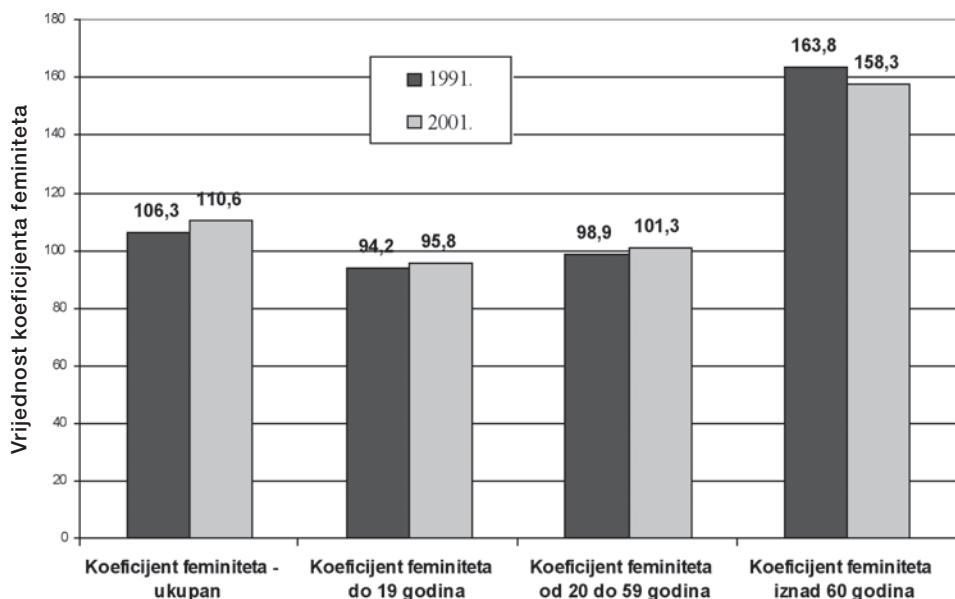

Gotovo je udvostručen udjel stanovništva u najmanjoj skupini naselja, dok u onoj najvećoj živi tek nešto više od polovice stanovništva bivših okupiranih naselja Hrvatskoga Podunavlja (1991. godine u tim naseljima je živjelo gotovo 60% stanovništva analiziranog prostora). Depopulacija naselja s više od 2.000 stanovnika ponajviše je određena smanjenjem stanovništva u Vukovaru, jer je ono u ukupnoj depopulaciji tematiziranog prostora sudjelovalo sa 33,6%, a u depopulaciji skupine naselja s više od 2.000 stanovnika sa čak 45,6%. Drugim riječima, na razini svih bivših okupiranih naselja Hrvatskoga Podunavlja svaki treći, a na razini najvećih naselja svaki drugi depopulacijskom „izgubljeni“ stanovnik „dolazi“ iz Vukovara.

Promjene u sastavu stanovništva prema spolu i dobi

Promjene u sastavu stanovništva bivših okupiranih naselja Hrvatskoga Podunavlja prema spolu i dobi, između 1991. i 2001. godine, determinirane su negativnim demografskim posljedicama rata, ali su istodobno rezultat niza kratkoročnih i dugoročnih čimbenika populacijskoga razvoja na nekom prostoru, poglavito slabljenja biodinamike i jačanja emigracijske komponente u prostornoj mobilnosti stanovništva toga prostora. U nastavku prikazani indikatori (grafovi 5, 6, 7 i 8) jasno upućuju da se usporedno ostvaruju dva bitna procesa u oblikovanju dobno-spolnog sastava stanovništva tematiziranih naselja.

Graf 4.
Odabrani indikatori strukture stanovništva bivših okupiranih naselja Hrvatskoga Podunavlja 1991. i 2001. godine prema spolu

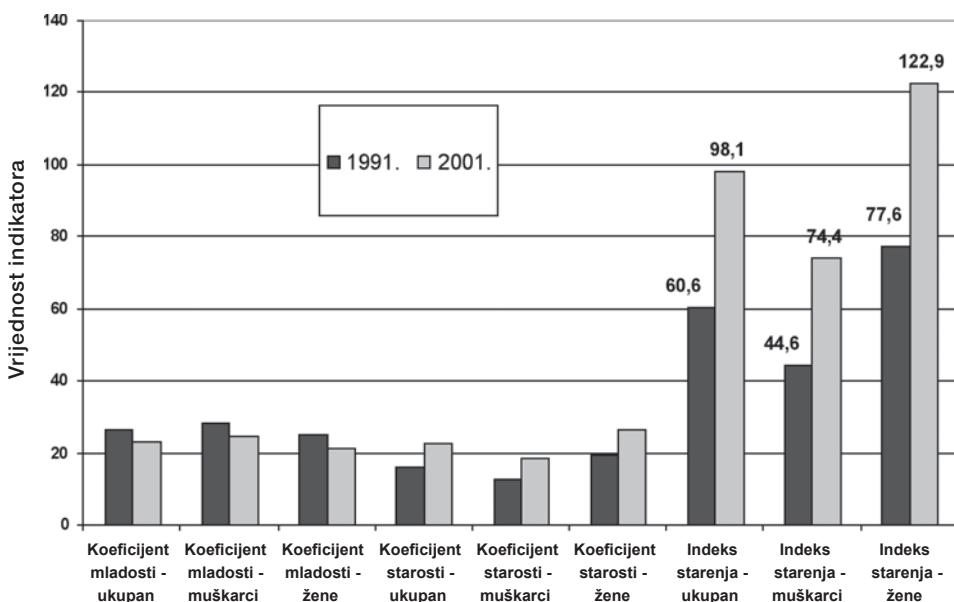
Prvo, tijekom analiziranog međupopisnoga razdoblja produbljena je neravnoteža u spolnoj strukturi stanovništva. Nju zorno ilustrira i dokazuje podatak o porastu koeficijenta feminiteta – sa 106,3 na 110,6. To je izravna posljedica destabilizacijskih učinaka srbijanske oružane agresije, odnosno, većeg stradanja muškog stanovništva u ratu. Neravnomjernost spolnoga sastava, koju indiciraju i specifični koeficijenti feminiteta prema funkcionalnim dobnim skupinama (mlado, zrelo i staro stanovništvo), ima odgovarajuće posljedice na prirodno, a time i na ukupno kretanje stanovništva. Naime, poremećen sastav stanovništva prema spolu utječe i na dinamiku nupcijaliteta (sklapanje brakova), s čime je usko povezana i problematička kretanja fertiliteta i nataliteta. Drugim riječima, spolna neravnoteža implicira i poremećaje u prirodnom kretanju

Ukupna depopulacija i starenje stanovništva – najvažniji demografski procesi na bivšem okupiranom području Hrvatskoga Podunavlja (1991.–2001.)

Graf 5.

Odabrani indikatori sastava stanovništva bivših okupiranih naselja Hrvatskoga Podunavlja 1991. i 2001. godine prema starosti

stanovništva, što je – dakako – destabilizacijska odrednica ukupnoga kretanja stanovništva, tj. čimbenik razvoja i produbljenja depopulacije. Neujednačen spolni sastav naročito je izražen u staračkim kohortama. Tako je u velikoj dobitnoj skupini stanovništva starijoj od 60. godine života na sto muškaraca dolazilo 163,8 (1991.), odnosno 158,3 žena (2001.). Izrazit „manjak“ muškaraca u staračkoj dobi posljedica je ponajviše diferencijalnog mortaliteta prema spolu (većeg ratnog mortaliteta muškaraca u Prvom i Drugom svjetskom ratu, više opće stope mortaliteta muškog stanovništva, znatno viših specifičnih stopa mortaliteta muškaraca u starijoj životnoj dobi, duljeg trajanja života kod žena i slično) te selektivnosti migracija prema spolu (prije četrdeset i više godina u migracijama su više sudjelovali muškarci, jer je jačanjem procesa industrijalizacije došla do izražaja i veća potreba za muškom radnom snagom, tako da se danas u starim dobnim skupinama nalaze „okrnjeni“ naraštaji muškog, a znatno brojniji naraštaji ženskog stanovništva).

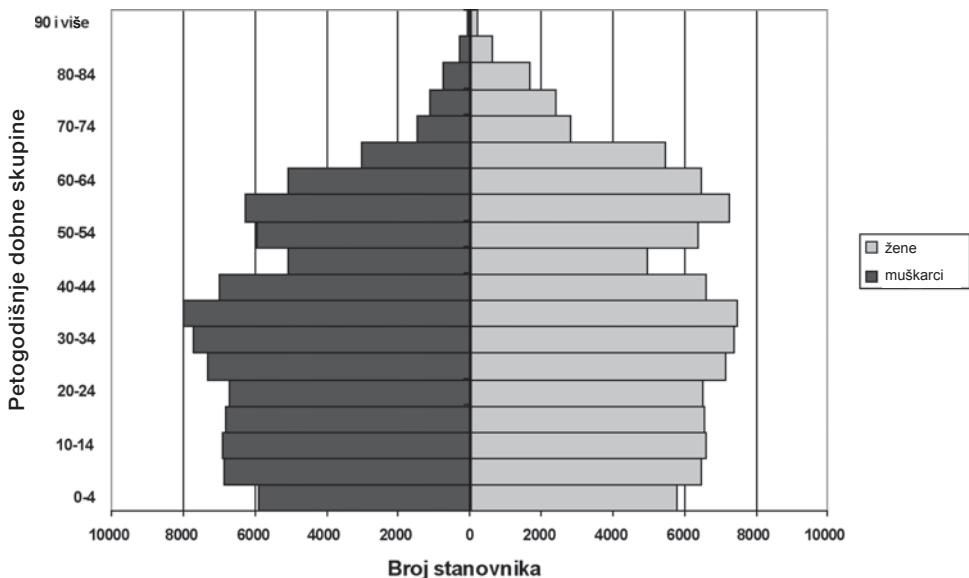

Drugo, starenje stanovništva, ubrzano zbog rata i sve nepovoljnijih tendencija u demoreprodukциji, postaje sve više bitnim remetilačkim činiteljem demografskog razvoja. Dubinu i intenzitet poremećaja u dobitnoj strukturi, što je jasna posljedica demografskog starenja, indiciraju odabrani pokazatelji – koeficijenti mladosti i starosti te osobito indeks starenja. Tako je u samo deset godina koeficijent mladosti smanjen sa 26,8 na 23,1, a koeficijent starosti povećan sa 16,3 na 22,7. Istodobno, indeks starenja po-

rastao je sa 60,6 na 98,1 (upozorit ćemo tek da se indeks starenja 40 u demografskoj teoriji smatra graničnom vrijednošću koja razdvaja mladu populaciju od one koja je u procesu starenja). Drugim riječima, kontingenat starog stanovništva (stariji od 60. godine života) gotovo je izjednačen s kontingenatom mладог stanovništva (do 19. godine starosti). Intenzitet starenja vrlo dobro ilustrira i podatak da je između 1991. i 2001. godine u tematiziranom prostoru broj starih osoba, unatoč ukupnoj depopulaciji cijelog kraja (-22,3%), povećan za čak 8,5% (apsolutno za 2.662 stanovnika). Staračko stanovništvo prema popisu iz 2001. čini više od petine ukupne populacije bivših okupiranih naselja Hrvatskoga Podunavlja, s daljnjim predvidivim povećanjem broja starih i njihova udjela u ukupnom stanovništvu. To će biti determinirano, s jedne strane, očekivanom daljnjom redukcijom nataliteta, a s druge strane, ulaskom u staračku dob brojnijih kohorti stanovništva rođenih u kompenzacijском razdoblju povećanog nataliteta nakon Drugoga svjetskog rata.

Graf 6.

Piramida starosti stanovništva bivših okupiranih naselja Hrvatskoga Podunavlja prema popisu iz 1991. godine

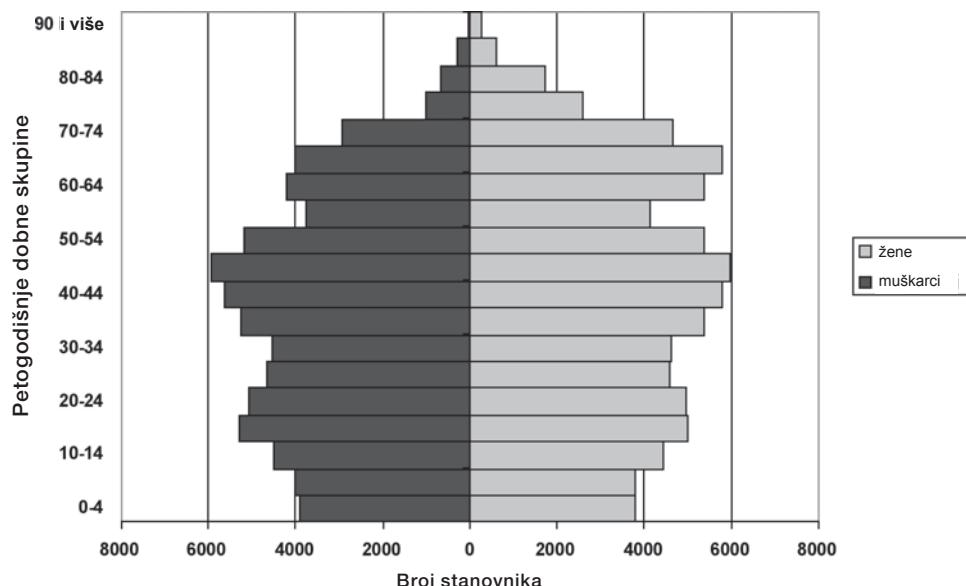
U piramidama starosti jasno se naziru dosadašnji trendovi u biodinamici i migracijama, kao i nepovoljni utjecaji svjetskih ratova i srpske oružane agresije. Njihov utjecaj se prepoznaje prije svega po „krnjim“ naraštajima muškog i ženskog stanovništva. Sužavanje djeće baze upozorava, osim naprijed navedenog, i na mnogo ozbiljniji i dalekosežniji problem slabljenja demoreprodukтивnog potencijala tematiziranog prostora. Naime, i 1991. i 2001. godine dječjih petogodišnjih skupina (do 9. godine života)

Dražen Živić
Ivana Žebec

Ukupna depopulacija i starenje stanovništva – najvažniji demografski procesi na bivšem okupiranom području Hrvatskoga Podunavlja (1991.–2001.)

Graf 7.

Piramida starosti stanovništva bivših okupiranih naselja Hrvatskoga Podunavlja prema popisu iz 2001. godine

INDIKATORI OSNOVNIH DEMOGRAFSKIH PROMJENA U GRADU VUKOVARU

Najveće naselje na bivšem okupiranom području Hrvatskoga Podunavlja je Vukovar. U njemu je neposredno prije rata (1991.) živjelo 44.639 stalnih stanovnika. U vrijeme srpske oružane agresije pretrpio je golema materijalna razaranja⁹ te izrazito visoke ljudske i demografske

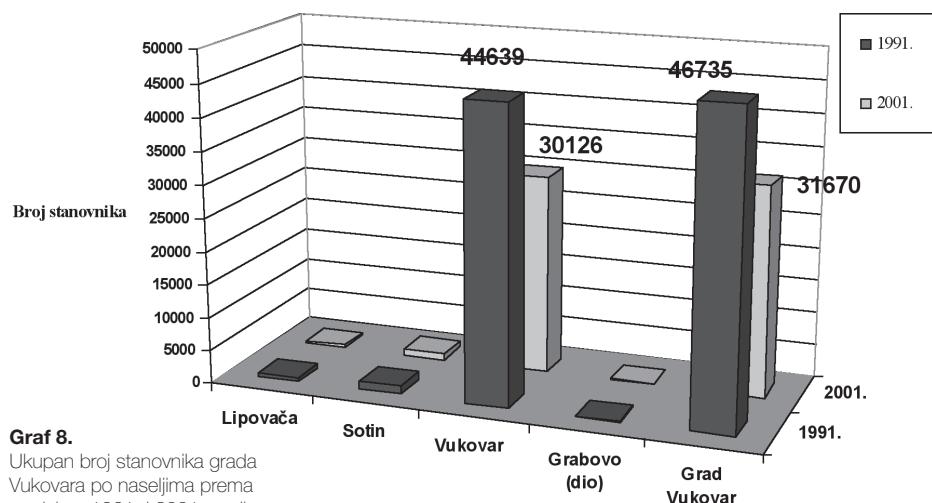
9 Prema Izvješću *Državne komisije za popis i procjenu ratne štete*, na području upravnoga grada Vukovara ratna šteta iznosi 9,5 milijardi kuna, od čega se na gospodarstvo odnosi 4,6 milijardi (48,4%), na gospodarsku infrastrukturu 2,3 milijardi (24,2%) te na privatnu imovinu 2,6 milijardi kuna (27,4%). Pojedinačno, među gospodarskim subjektima najveće štete su pretrpjeli: Borovo (1,9 milijardi kuna), Vupik (1,3 milijarde) i Vuteks (0,9 milijarde). Dvije trećine stambenih objekata na području grada uvršteno je u 4., 5. i 6. kategoriju oštećenja, što znači da su se uglavnom trebali obnavljati „od temelja“ (Živić, 2009.).

gubitke.¹⁰ To je sve utjecalo na dramatične promjene u demografskoj slici grada, koje otežavaju njegovu poslijeratnu obnovu i društveno-ekonomski napredak.

Naselja	1991.	2001.	Aps. pr.	Indeks	Stopa god. pr.
Lipovača	580	426	-154	73,4	-2,7
Sotin	1324	969	-355	73,2	-2,7
Vukovar	44639	30126	-14513	67,5	-3,3
Grabovo (dio)	192	149	-43	77,6	-2,2
Grad Vukovar	46735	31670	-15065	67,8	-3,2

IZVOR: kao tablica 1.

Tablica 3.
Promjena ukupnoga broja stanovnika Vukovara između 1991. i 2001. godine

Graf 8.

Ukupan broj stanovnika grada Vukovara po naseljima prema popisima 1991. i 2001. godine

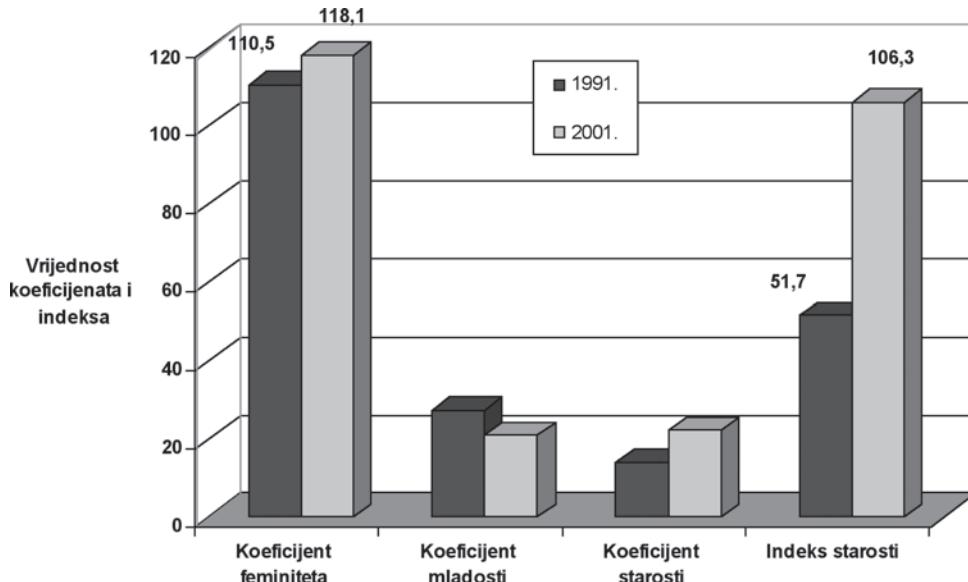
Ukupan broj stanovnika u upravnom gradu Vukovaru u razdoblju 1991.-2001. godine smanjen je za 32,2%, a u Vukovaru za 32,5%; dakle, „izgubljena“ je čak trećina

10 Premda na temelju dostupnih izvora i do sada objavljene literature nije moguće utvrditi konačan broj poginulih, ubijenih i nestalih stanovnika Vukovara tijekom srbijske oružane agresije 1991. godine, većina istraživača navodi da je do 18. studenoga smrtno stradalo 1.100 civila i 600 branitelja. Nakon okupacije grada, u srpske koncentracijske logore odvedeno je više od 4.000 branitelja i stanovnika Vukovara, mnogi se iz logora nikada nisu vratili. Prema službenim hrvatskim izvorima (Uprava za programike, povratnike i izbjeglice), iz upravnoga grada Vukovara protjerana je bila 23.071 osoba (Živić, 2009.).

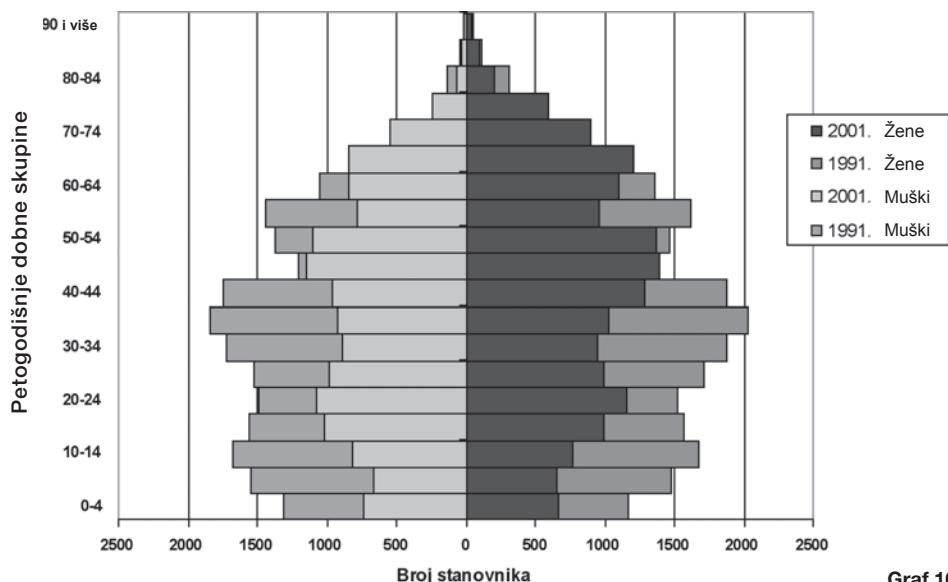
Graf 9.

Odabrani indikatori dobno-spolne strukture stanovništva Vukovara 1991. i 2001. godine

prijeratnog stanovništva. Produbljenje spolne neravnoteže naročito se odražava u povećanom koeficijentu feminiteta (sa 110,5 na 118,1¹¹), a ubrzanje i jačanje demografskog starenja u porastu indeksa starenja (sa 51,7 na 106,3), što drugim riječima znači da je u Vukovaru stanovništvo koje ima 60 i više godina brojnije od osoba mlađih od 19. godine života. Spolna neravnoteža i starenje stanovništva znatno slabe demografski okvir populacijskog, društvenog i gospodarskog razvijanja upravnog grada i naselja Vukovara. U uvjetima prirodnoga pada stanovništva te nedovoljno brojne imigracije (mlade i fertilne populacije) mogu se očekivati daljnji poremećaji u funkcionalnim dobnim skupinama s obzirom na radnu aktivnost – pad obujma radno aktivnog i rast obujma radno neaktivnog segmenta vukovarske populacije. To će destimulirati gospodarski razvoj, jer će podrazumijevati smanjivanje gospodarske aktivnosti, a povećanje potreba za zdravstvenim, mirovinškim i socijalnim zbrinjavanjem sve brojnijeg staračkog stanovništva, poglavito umirovljeničke populacije.

¹¹ Iznadprosječna vrijednost općeg koeficijenta feminiteta Vukovara u odnosu na ukupno stanovništvo bivših okupiranih naselja Hrvatskoga Podunavlja nije samo posljedica ratnih stradanja i gubitaka muškog stanovništva nego i selektivne imigracije po spolu, odnosno brojnijeg doseljavanja ženskog stanovništva 1960-ih i 1970-ih godina, u vrijeme snažnijeg razvoja tekstilne i obućarske industrije, kao i uslužnog sektora djelatnosti, čiju osnovnu radnu snagu čine upravo žene.

Graf 10.

Komparativna piramida
starosti stanovništva Vukovara
prema popisu iz
1991. i 2001. godine

LITERATURA

- ČOVIĆ, B. (ur.), *Hrvatska između agresije i rata*, AGM,
Posebno izdanje, Zagreb, 1994.
- JURČEVIĆ, J. (1996.), Srbijanska oružana agresija na
Hrvatsku 1990.-1995. godine, u: *Jugistočna Europa
1918.-1995.*, Zbornik radova, Hrvatska matica iseljenika,
Hrvatski informativni centar, Zagreb, 214-230.
- POKOS, N. (2003.), Metodološke promjene u popisima
stanovništva, u: *Hrvatska revija*, god. III., br. 1, 29-35.
- POKOS, N. (2009.), Demografske promjene na bivšim
okupiranim područjima Republike Hrvatske između
1991. i 2001. godine, u: *Demografski kontekst i
sociokulturne posljedice Hrvatskog domovinskog rata*,
Biblioteka Zbornici, Knjiga 35, Institut društvenih
znanosti Ivo Pilar, Zagreb-Vukovar, 11-27.
- SUČIĆ, S. i ŽIVIĆ, D. (2007.), Značenje Vukovarske bitke u
stvaranju i obrani hrvatske države, u: *Vukovar – hrvatska
baština i perspektive razvoja*, Biblioteka Zbornici, Knjiga

Dražen Živić
Ivana Žebec

**Ukupna depopulacija
i starenje stanovništva – najvažniji demografski procesi na bivšem okupiranom području Hrvatskoga Podunavlja (1991.–2001.)**

33, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb-Vukovar,
73-96.

ŠAŠLIN, P. (2005.), *Stanovništvo Baranje – obilježja i procesi*, Bibliotheca geographia Croatica, Knjiga 24, Meridijani, Samobor.

ŠTERC, S. i POKOS, N. (1993.), Demografski uzroci i posljedice rata protiv Hrvatske, u: *Društvena istraživanja*, god. 2, br. 2-3, 305-335.

ŽIVIĆ, D. (1997.), Etnodemografski okvir srpske agresije na Hrvatsko Podunavlje, u: *Acta Geographica Croatica*, vol. 32, 145-160.

ŽIVIĆ, D. (1999.), Promjene u dinamici i razmještaju prognaničko-izbjegličkog kontingenta u Republici Hrvatskoj od sredine 1991. do sredine 1998. godine, u: *Društvena istraživanja*, god. 8, br. 5-6, 767-791.

ŽIVIĆ, D. (2003.), Prognano stanovništvo iz Hrvatskog Podunavlja i problemi njegova povratka (1991.-2001.), u: *Hrvatski geografski glasnik*, god. 65, br. 1, 63-82.

ŽIVIĆ, D. (2005.a), Demografski gubitci Hrvatske vojske tijekom Domovinskog rata, u: *Diacovensia*, god. XIII, br. 1, 119-140.

ŽIVIĆ, D. (2005.b), Demografski ratni gubici kao determinanta razvoja stanovništva Istočne Hrvatske u razdoblju 1991.-2001., u: *Migracijske i etničke teme*, god. 21, br. 1-2, 123-141.

ŽIVIĆ, D. (2006.), *Stanovništvo Vukovarsko-srijemske županije*, Biblioteka Studije, Knjiga 11, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Ogranak Matice hrvatske Vukovar, Zagreb – Vukovar.

ŽIVIĆ, D. (2008.), Posljedice srpske agresije kao odrednica poslijeratne obnove i razvitka Vukovara, u: *Društvena istraživanja*, god. 17, br. 1-2, 27-50.

ŽIVIĆ, D. (2009.), Demografski kontekst srpske oružane agresije na Hrvatsko Podunavlje, u: *Demografski kontekst i sociokulturne posljedice Hrvatskoga domovinskog rata*, Biblioteka Zbornici, Knjiga 35, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb – Vukovar, 95-123.

ŽIVIĆ, D. i POKOS, N. (2004.), Demografski gubitci tijekom Domovinskog rata kao odrednica depopulacije Hrvatske (1991.-2001.), u: *Društvena istraživanja*, god. 13, br. 4-5, 727-750.